

[Rec.:] *Dwór - wieś - plebania na ziemiach polskich w XIX i XX wieku.*
Profesorowi Mieczysławowi B. Markowskiemu w trzydziestolecie
pracy naukowej, komitet redakcyjny W. Caban i in.,
Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2003, ss. 194

Obserwowane w ostatnich latach wzmożone zainteresowanie tematyką ziemiańską przyniosło efekt w postaci wielu wartościowych opracowań naukowych, publicystycznych i wspomnień¹. Wymienione w przypisie przykładowe prace przypominają istotne dokonania ziemian różnych regionów ziem polskich w czasach niewoli, jak również w Polsce niepodległej lat 1918-1939 w wielu dziedzinach życia. Dorobek naukowy w tej dziedzinie zasługuje na szczególne uznanie z uwagi na przypomnienie roli i znaczenia ziemiaństwa w naszych dziejach, jak również w historii powszechnej. Dwory i dworki, a niekiedy wspaniałe rezydencje otoczone parkami i ogrodami, rozrzucone w polskim krajobrazie są pozostałością po nieistniejącej już dzisiaj warstwie społecznej.

Ważne miejsce w prowadzonych badaniach nad ziemiaństwem polskim zajmuje kielecki ośrodek naukowy, którego indywidualne i zespołowe prace stanowią istotny wkład dla odtwarzania dziejów i losów tej warstwy dawnego społeczeństwa polskiego². Najnowsza praca zbiorowa, wydana przez kieleckie środowisko historyczne pt. *Dwór - wieś - plebania na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, w znacznym stopniu mieści się w tym obszarze badawczym, pomimo iż redaktorzy starali się nadać temu wydawnictwu szerszy wymiar tematyczny, na co wskazuje tytuł. Jednak większość zamieszczonych w publikacji szkiców dotyczy ziemiaństwa, roli i działalności przedstawicieli tej warstwy

¹ Zob. m.in.: *Zemiaństwo polskie 1795 - 1945. Zbiór prac z dziejów warstwy i ludzi*, pod red. J. Leskiewiczowej, Warszawa 1985; W. Roszkowski, *Gospodarcza rola większej prywatnej własności ziemskiej w Polsce 1918 - 1939*, Warszawa 1986; *Dziedzictwo. Ziemianie polscy i ich udział w życiu narodu*, Kraków 1996; T. Zielińska, *Poczet polskich rodów arystokratycznych*, Warszawa 1997; A. Kwilecki, *Zemiaństwo wielkopolskie*, Warszawa 1998; W. Molik, *Życie codzienne zemiaństwa w Wielkopolsce w XIX i na początku XX wieku*, Poznań 1999; B. Gałka, *Ziemianie w parlamencie II Rzeczypospolitej*, Toruń 1999; W. Mich, *Ideologia polskiego zemiaństwa 1918 - 1939*, Lublin 2000; M. z Lubieńskich Górka, *Gdybym mniej kochała. Dziennik lat 1889 - 1895*, Warszawa 1996; *Pamiętnik księżnej Marii Zdzisławowej Lubomirskiej 1914 - 1918*, Poznań 1997.

² Zob. prace zespołowe kieleckiego ośrodka (wspomagane przez przedstawicieli innych środowisk twórczych i naukowych w kraju: *Aktywność gospodarcza zemiaństwa w Polsce w XVIII - XX wieku*, pod red. W. Caban i M.B. Markowskiego, Kielce 1993; *Zemiaństwo a ruchy niepodległościowe w Polsce XIX - XX wieku*, pod red. W. Cabana i M.B. Markowskiego, Kielce 1994; *Wieś a dwór na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, pod red. W. Cabana i M.B. Markowskiego, Kielce 1999.

społecznej w modernizacji wsi, a także wspierania przez nich wszelkich inicjatyw społecznych i ekonomicznych podejmowanych w środowisku wiejskim.

Recenzowana publikacja ma jednocześnie dodatkowy aspekt. Stanowi niejako księgę pamiątkową, mającą na celu uświetnienie trzydziestolecia pracy naukowej profesora zwyczajnego doktora habilitowanego Mieczysława B. Markowskiego, znakomitego badacza dziejów Drugiej Rzeczypospolitej, szczególnie problematyki społeczno-gospodarczej

Jednym z najważniejszych obszarów badawczych profesora M. B. Markowskiego są dzieje ziemiaństwa (przede wszystkim kieleckiego) w latach 1918 - 1939. Problematyce tej jubilat poświęcił dwie monografie i kilkanaście rozpraw i szkiców naukowych, a także kilkadziesiąt popularnonaukowych tekstów³. Szczególne miejsce w tym dorobku zajmuje praca zatytułowana *Obywatele ziemscy w województwie kieleckim 1918-1939*, która była pierwszym w historiografii polskiej zbiorowym portretem warstwy ziemiańskiej w czasach Drugiej Rzeczypospolitej⁴.

Publikacja poświęcona profesorowi M. B. Markowskiemu jest zbiorem dwudziestu szkiców napisanych przez historyków kieleckiego ośrodka historycznego oraz zaproszonych do współpracy badaczy z innych ośrodków naukowych w kraju. Zamieszczone w wydawnictwie szkice są pracami różnego charakteru i na różnym poziomie dociekliwości badawczej i doświadczenia naukowego. Są one jednocześnie bardzo zróżnicowane merytorycznie. Komitet redakcyjny (Wiesław Caban, Regina Renz, Marek Przeniosło i Jerzy Gapys) starał się podzielić zamieszczone teksty na trzy wyraźne grypy tematyczne. Pierwsza zatytułowana *Dwór* obejmuje sześć szkiców autorstwa Teresy Kozłowskiej, Tadeusza Filipkowskiego, Stanisława Wiecha, Tadeusza Epszteina, Reginy Renz i Jerzego Gapysa. Prezentowane w tej części teksty, chronologicznie obejmują okres od początków XIX w. do 1945 r., kiedy to warstwa ziemiańska zostaje zlikwidowana w wyniku przeprowadzanych przez władze reform społeczno-gospodarczych. Najbardziej wartościowymi są teksty Stanisława Wiecha, który przedstawił zbiorowy portret arystokracji Królestwa Polskiego doby po powstaniu styczniowym, w oparciu o oceny carskiej policji politycznej, a także Jerzego Gapysa prezentujący miejsce i rolę ziemian w niemieckiej administracji rolnej w dystrykcie radomskim w latach drugiej wojny światowej. Oba teksty oparte zostały na solidnej bazie źródłowej i wskazują na doskonałą orientację autorów w podjętej tematyce. Rozczarowują nieco dwa pierwsze teksty (T. Kozłowska, T. Filipkowski), a szczególnie szkic autorstwa

³ Pełną bibliografię prac M.B. Markowskiego zestawił Jerzy Gapys (zob. recenzowana praca s. 11 - 13), natomiast krótki życiorys naukowy profesora zamieścił Wiesław Caban (zob. recenzowana praca s. 7 - 9).

⁴ M.B. Markowski, *Obywatele ziemscy w województwie kieleckim 1918 - 1939*, Kielce 1993.

T. Filipkowskiego, będący próbą zbiorowej monografii dwóch polskich rodzin ziemiańskich z terenu Powiśla - Sierakowskich i Donimirskich. Tekst oparty został wyłącznie na biogramach ze słowników biograficznych oraz kilku pozycjach literatury przedmiotu. Szkic R. Renz pod intrygującym tytułem *Życie codzienne ziemianek na Kielecczyźnie w okresie międzywojennym* to niestety tylko trzy strony (interesujące!) tekstu.

Drugą grupę artykułów (publikacje: Józefa Śmiałowskiego, Jana Molendy, Tomasza Gąsowskiego, Izabeli Krasieńskiej, Przemysława Wzorka, Bogusława Gałki, Elżbiety Słabińskiej, Moniki Marcinkowskiej, Stefana Iwaniaka i Ryszarda Kołodziejczyka) zgrupowali redaktorzy w dziale pt. *Wieś*. W rozumieniu komitetu redakcyjnego publikacji pojęcie wieś traktowane jest jednak niezwykle szeroko (!), kiedy to pomieścili w tej części teksty autorstwa S. Iwaniaka i R. Kołodziejczyka. Szkic pierwszego badacza prezentuje przede wszystkim straty w lasach województwa kieleckiego będące wynikiem drugiej wojny światowej, a także zagadnienie lesistości i gospodarki leśnej w Polsce w latach 1944-1974. Natomiast niespełna dwu stronicowy tekst R. Kołodziejczyka to kilka uwag o kształcie i rodowodzie historycznym regionu świętokrzyskiego. Można starać się zrozumieć jednak redaktorów publikacji, gdyż chcąc uświetnić jubileusz profesora M. B. Markowskiego, pragnęli oni znaleźć w wydawnictwie także miejsce dla tekstów, autorstwa badacza, z którymi jubilat utrzymuje bliskie kontakty naukowe⁵.

Większość zamieszczonych w tej części szkiców dotyczy roli i działalności towarzystw, kółek i organizacji rolniczych w pierwszej połowie XX w. (I. Krasieńska, B. Gałka, E. Słabińska) oraz poglądów indywidualnych - Jerzego Moszyńskiego, bądź zbiorowych - publicyści "Kieleckiego Przeglądu Diecezjalnego" na problemy wsi i rolnictwa (T. Gąsowski, M. Marcinkowska). J. Molenda podjął zagadnienie dotyczące sposobów rozwiązywania konfliktów serwitutowych w Królestwie Polskim na przełomie XIX i XX w. Natomiast J. Śmiałowski przedstawił spór włościan wsi, należących do Sandomierza, z władzami tego miasta o prawa do ziemi i zabudowań, którego geneza sięgała okresu średniowiecza.

Trzecia część recenzowanej publikacji otrzymała tytuł *Plebania* i składa się na nią cztery szkice. Daniel Olszewski zaprezentował efekty swoich wstępnych badań podjętych nad problemem religijności wsi kieleckiej w XIX w. Marek Przeniosło ukazał w syntetycznym ujęciu stosunek chłopów Królestwa Polskiego do księży katolickich w latach I wojny. Natomiast Tadeusz Stegner w ciekawym szkicu zaprezentował zbiorowy obraz pastorów działających w społecznościach wiejskich Królestwa Polskiego w XIX w. Ostatni ze szkiców

⁵ Prof. R. Kołodziejczyk to m.in. promotor dysertacji doktorskiej i recenzent rozprawy habilitacyjnej prof. M.B. Markowskiego (zob. recenzowana publikacja s. 7).

zamieszczonych w tej części, autorstwa Marioli Niteckiej, dotyczy działalności katechetycznej duchowieństwa katolickiego w Częstochowie w okresie międzywojennym i trudno znaleźć merytoryczne argumenty, które usprawiedliwiają zamieszczenie tego tekstu w recenzowanej publikacji.

Przybliżając ewentualnym czytelnikom recenzowaną publikację należy podkreślić, iż zdecydowana większość zamieszczonych w niej szkiców to wartościowe i rzetelnie opracowane źródłowo teksty. Wiele też i wniosków przedstawionych przez autorów opublikowanych prac może być podstawą do dalszych badań nad społecznościami wiejskimi ziem polskich w XIX i XX w. Publikacja stanowi jednocześnie przegląd obszarów badawczych podejmowanych przez autorów zamieszczonych w niej szkiców.

Na koniec należy pogratulować Wydawnictwu Akademii Świętokrzyskiej w Kielcach kolejnej, estetycznie wydanej publikacji naukowej.

Zofia Kita

(Towarzystwo Oświatowe „Edukacja” - Łódź)